

ЕДИЦИЈА КЛАСИЦИ СВЕТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ВОДЕНИЦА НА ФЛОСИ, Џорџ Елиот
ВЕЛИКИ ГЕТСБИ, Скот Фицџералд
ПРВИ ЉУБАВНИК, Антон Чехов
ПОСЛЕДЊЕ СКРЕТАЊЕ ЗА БРУКЛИН, Хјуберт Селби
ЧЕТИРИ ТРАГЕДИЈЕ: РОМЕО И ЈУЛИЈА, ХАМЛЕТ, МАГБЕТ, КРАЉ
ЛИР, Вилијам Шекспир
ПРЕСУДА – САБРАНЕ ПРИПОВЕТКЕ, Франц Кафка
НА ПУТУ, Џек Керуак
ОШТРИЦА БРИЈАЧА, Сомерсет Мом
ДАМА С КАМЕЛИЈАМА, Александар Дима Син
ЧОВЕК БЕЗ ОСОБИНА, Роберт Музил
ЈАДИ МЛАДОГА ВЕРТЕРА, Јохан Волфганг Гете
СТАКЛЕНО ЗВОНО, Силвија Плат
ЈЕДНА СВАНОВА ЉУБАВ, Марсел Пруст
МРТВЕ ДУШЕ, Николај Гогољ
ТЕС ОД РОДА Д'ЕРБЕРВИЛА, Томас Харди
ПРОЦЕС, Франц Кафка
ЗЛОЧИН И КАЗНА, Фјодор Достојевски
СЛИКА ДОРИЈАНА ГРЕЈА, Оскар Вајлд
ИДИОТ, Фјодор Достојевски
МАЛЕ ЖЕНЕ / ДОБРЕ СУПРУГЕ, Луиза Меј Олкот
ОДАБРАНЕ ДРАМЕ: ЧОВЕК ЈЕ ЧОВЕК, ОПЕРА ЗА ТРИ ГРОША,
МАЈКА ХРАБРОСТ И ЊЕНА ДЕЦА, Бертолд Брехт
БОГОРОДИЧИНА ЦРКВА У ПАРИЗУ, Виктор Иго
ЗАПИСИ ИЗ ПОДЗЕМЉА, Фјодор Достојевски
ФРАНКЕНШТАЈН ИЛИ МОДЕРНИ ПРОМЕТЕЈ, Мери Шели
МАЈСТОР И МАРГАРИТА, Михаил Булгаков
АНА КАРЕЊИНА, Лав Толстој
МОБИ ДИК, Херман Мелвил
БРАЋА КАРАМАЗОВИ, Фјодор Достојевски
РУЋИН / ОЧЕВИ И ДЕЦА, Иван Тургенев
ЕВГЕНИЈЕ ОЊЕГИН, Александар Пушкин
ГОСПОЂА БОВАРИ, Гистав Флобер
МАЛИ ЉУДИ / ЦОИНИ ДЕЧАЦИ, Луиза Меј Олкот
СРЦЕ ТАМЕ, Џозеф Конрад
РАТ СВЕТОВА, Херберт Џорџ Велс
ЏЕЈН ЕЈР, Шарлота Бронте
КЊИГА О СНОБОВИМА, В. М. Текери

Фјодор
Достојевски

ЗЛИ ДУСИ
II

Превела
Вељка Марковић

■ Laguna ■

ЛЕНТОУ

Наслов оригинала

Фёдор Михайлович Достоевский
БЕСЫ II

Copyright © овог издања 2022, ЛАГУНА
Copyright © овог издања 2022, ЛЕНТО

КЛАСИЦИ
СВЕТСКЕ
КЊИЖЕВНОСТИ
Књига бр. 39

ГЛАВА ШЕСТА

ПЕТАР СТЕПАНОВИЧ У ВЕЛИКОМ ПОСЛУ

I

Дан светковине беше дефинитивно утврђен, а Фон Лембке је постајао све тужнији и замишљенији. Био је снажно обузет чудним и злокобним слутњама, а то је Јулију Михајловну много узнемиравало. Истина, није било све баш сасвим како треба. Наш пређашњи благи губернатор није оставио административне послове сасвим у реду; у овом часу претила је опасност од колере; у неким подручјима дошло је до великог помора стоке; у градовима и по селима целог лета су харали пожари, а међу народом је све више јачало неосновано гунђање о намерном изазивању пожара. Крађе се удвостручише у односу на раније стање. Али све би то, разуме се, било више него обична ствар да уз то нису постојали и други озбиљнији разлози који су реметили мир дотле срећног Андреја Антоновича.

Јулију Михајловну је највише од свега запрепашћивало то што је он сваким даном постајао све ћутљивији и, чудна ствар, све затворенији. И шта би, чинило се, имао да крије? Истина, он јој се ретко супротстављао и махом

јој се у свему покораво. На њено наваљивање, на пример, спроведене су две или три ванредно опасне, малтене и незаконите мере како би се ојачала губернаторова власт. У истом циљу је судбоносно неколико пута прогледано кроз прсте; на пример, људи који су заслужили суђење и Сибир били су предложени за награде једино на њено инсистирање. На неке жалбе и молбе наређено је да се систематски не одговара. Све је то касније откривено. Лемдке не само што је све потписивао него чак није ни размишљао о томе у којој мери његова супруга учествује у извршавању његових властитих службених дужности. Покаткад би се ипак одједном наокувао због „правих маленкости“ и Јулију Михајловну изненађивао. Наравно, за дане послушности осећао је потребу да себе награди кратким тренуцима побуне. Нажалост, Јулија Михајловна, поред све своје проницљивости, није могла схватити ту племениту тананост његовог карактера. Авај! Ни марила за то није, те је услед тога дошло до многих изненађења.

Немам никакве потребе, а не бих ни умео, да причам о неким стварима. Такође није моје да расправљам о административним грешкама, тако да потпуно изостављам ову административну страну. Започињући ову хронику поставио сам себи друге задатке. Осим тога, много шта ће се открити приликом ислеђења које ће бити спроведено у нашој губернији; треба само мало причекати. Међутим, ипак се давање неких објашњења не може избећи.

Али настављам о Јулији Михајловној. Јадна дама – ја је много жалим – могла је постићи све што ју је толико привлачило и примамљивало, славу и остало, без икаквих оних оштрих и ексцентричних потеза које је себи поставила као циљ од свога првога корака међу нама. Али да ли од неког вишка поезије, да ли због дугих и тужних неуспеха у првој младости, тек она се одједном, са променом судбине, осетила некако исувише позваном, готово

и миропомазаном, „над којом је запламтео језик овај“, а у том језику је и било све зло; језик тај свакако није пунђа, па да тек онако покрије сваку женску главу. Но у ту истину најтеже је уверити жену; напротив, онај ко пристане да јој само повлађује, тај ће и успети, а готово сви су се такмичили у томе ко ће јој у већој мери све одобравати. Убрзо је јадница постала играчка најразличитијих утицаја, а у исто време је најозбиљније уображавала да је оригинална. Многи су вешти мајстори помоћу ње извукли на непоштен начин велику добит и искористили њену простодушност током кратког времена њенога губернаторовања. И каква је ту збрка све настајала под фирмом њене самосталности! Њој су се свиђали и крупни земљопосед, и аристократски елемент, и јачање губернаторске власти, и демократски елемент, и нове установе, и поредак, и слободоумље, и социјалне идејице, и одлучни тон аристократског салона и разузданост омладине око ње, готово кафанска. Она је маштала о томе да *йружи срећу* и помири непомирљиво, тачније, да све и сва сједини око себе у обожавању њене властите личности. Имала је она и љубимце: Петар Степанович, који је утицао на њу најбаналнијим ласкањем, веома јој се свиђао. Али он јој се допадао и из другог разлога, ванредно необичног и који најбоље карактерише ту јадну даму: она се једнако надала да ће јој он открити заверу против државе! Ма колико да је тешко то замислити, ипак је било тако. Њој се из неког разлога чинило да се у губернији сасвим сигурно крије нека завера против државе. Петар Степанович, својим ћутањем у једној, а наговештавањем у другој прилици, доприносио је томе да се та њена чудновата идеја укорени. Она је пак уображавала да је он у вези са свим што је у Русији револуционарно, а у исто време да је њој одан до обожавања. Откривање завере, захвалност из Петрограда, напредовање у каријери, утицај на омладину „благосћу“ како би се она задржала

на ивици провалије – све се то потпуно уклапало у њеној маштовитој глави. Јер она је ипак спасла, она је освојила Петра Степановича – у то је, ко зна због чега, била више него чврсто уверена – спашће и остале. Нико, нико од њих неће пропасти, све ће их она спасти; она ће их поделити на категорије; тако ће о њима и извести; поступиће у име највеће правичности и чак ће, можда, историја и цео руски либерализам благосиљати њено име; али завера ће ипак бити откривена. Све користи одједном!

Међутим, ипак је било неопходно да Андреј Антонович бар током свечаности буде мало ведрији. Требало га је пошто-пото орасположити и умирити. У том циљу она посла к њему Петра Степановича, у нади да ће овај одагнати његову потиштеност на неки њему познати, умирујући начин. Можда чак каквим информацијама, такорећи из прве руке. Потпуно се поуздала у његову умешност. Петар Степанович одавно већ није био у радној соби господина Фон Лембека. Он пожури к њему таман у часу када је болесник био у изузетно тешком расположењу.

II

Десило се нешто што господин Фон Лембека никако није могао да разреши. У срезу, оном истом у којем се Петар Степанович недавно весело проводио, један потпоручник је добио усмени укор од свог непосредног старешине. То се збило пред целом четом. Потпоручник беше још млад човек, недавно стигао из Петрограда, увек ћутљив и суморан, наизглед достојанствен, премда, у исто време, ниска раста, дебео и румених образа. Није могао поднети укор, него одједном, уз неочекивани врисак, који је целу чету изненадио, повивши главу некако дивље, полете на командира; удари га и свом снагом уједе за раме; тешком

муком га од њега одвојише. Без сумње, изгубио је разум, бар у последње време су примећени његови потпуно чудни поступци. На пример, из унајмљеног стана избацио је две газдине иконе, а једну је секиром исекао; а у својој соби је разместио на постољу, као на три налоња,¹ Фогтоваа, Молешотова и Бихнерова дела, и пред сваким налоњем запалио по црквену воштаницу. По количини књига нађених код њега могло се закључити да је то човек начитан. Да је имао педесет хиљада франака, можда би отпловио на Маркиска острва, као онај „кадет“ кога господин Херцен помиње у једном од својих дела са толико ведрога хумора. Када су поручника затворили, нашли су у његовим џеповима и у његовом стану цео свежањ најжешћих прогласа.

Прогласи, сами по себи, били су такође ствар неважна и, по мени, нимало забрињавајућа. Зар смо мало сличних видели. Нису били притом ни нови: тачно онакви какви су, како се касније говорило, недавно растурани у X-ској губернији, а Липутин, који је пре месец и по дана путовао у срез и суседну губернију, уверавао је да је он већ тада видео исте такве летке. Али Андреја Антоновича је запрепастило највише то што је управник фабрике Шпигуљиних управо у то време донео у полицију два или три свежња потпуно истих таквих летака какви су нађени код потпоручника, а који су ноћу убачени у фабрику. Свежњеви још нису били отворени, те тако ниједан радник није стигао да и један једини проглас прочита. Чињеница је била сасвим безначајна, али Андреј Антонович се дубоко замислио. Ствар му се учинила непријатно замршеном.

У тој фабрици Шпигуљиних тек је био у то време започео „случај Шпигуљиних“, о којем је тако много више било код нас и који је у низу варијанти прешао и у престоничке

¹ Налон (грч.) цркв. – повисок узан столић са косом горњом површином на који се ставља књига или икона. (Прим. прев.)

листовете. Пре неке три недеље разболео се од азијске колере и умро један радник; касније се разболела још неколицина њих. Сви су се у граду уплашили јер се колера приближавала из суседне губерније. Напоменућу да су код нас предузете махом задовољавајуће санитарне мере за дочек незване гошће. Али фабрика Шпигуљиних, милионера и људи са везама, некако је заобиђена. И тек одједном сви дигосе грају да се баш у њој крије легло и расадник болештине, да и у самој фабрици и нарочито у радничким становима влада таква страшна прљавштина да би се колера, када је уопште не би ни било, морала тамо излећи. Мере су, разуме се, сместа предузете и Андреј Антонович је одлучно захтевао да се одмах спроведу. За три недеље фабрика је очишћена, али Шпигуљини, не зна се зашто, затворише је. Један је од браће Шпигуљин стално живео у Петрограду, а други, после налога власти о чишћењу, отпутова у Москву. Директор поче да исплаћује раднике безочно их, како се сада испоставило, варајући. Радници почеше да гунђају; тражили су правичну исплату, па, непромишљено, одоше у полицију; уосталом, нису много ни галамили нити се баш сувише узбуђивали. Управо у то време директор је оне прогласе и доставио Андреју Антоновичу.

Петар Степанович ненајављен улете у губернаторову радну собу, као добар пријатељ и свој човек, уз то и са налогом који му је поверила Јулија Михајловна. Када га угледа, Фон Лемке се туробно намршти и нељубазно застаде код стола. Дотле је корачао по радној соби и о нечему у четири ока расправљао са Блумом, чиновником у својој канцеларији, необично неспретним и суморним Немцем, кога је он, упркос највећем супротстављању Јулије Михајловне, довео из Петрограда. Када Петар Степанович уђе, чиновник узмаче до врата, али не изиђе. Петру Степановичу се чак учини да су се он и његов старешина некако значајно погледали.

– Охо, ипак сам вас ухватио, загонетни градоначелниче!
– узвикну Петар Степанович, смејући се, и прекри дланом проглас који беше на столу. – Ово ће повећати вашу збирку, зар не?

Андреј Антонович плану. Грч као да му одједном искриви лице.

– Оставите, одмах то оставите! – повика, уздрхтао од гнева – и не усуђујте се... господине...

– Шта вам је? Ви се, изгледа, љутите?

– Допустите да вам приметим, поштовани господине, да од сада уопште не намеравам да трпим ваш *sans façon*,² и молим вас да се сетите...

– Пих, доврага, па он то баш одистински!

– Та ћутите, ћутите! – стаде Фон Лембке ногом лупати по тепиху – и не усуђујте се...

Бог зна до чега би све дошло. Авај, беше ту још једна околност, уза све остало, потпуно непозната Петру Степановичу, па чак и самој Јулији Михајловној. Несрећни Андреј Антонович био је већ толико поремећен да је последњих дана постао љубоморан на Петра Степановича због жене. У самоћи, особито ноћу, имао је веома непријатне тренутке.

– А ја сам мислио: када вам неко два дана узастопце до после поноћи и насамо чита ваш роман и када од њега тражите мишљење, да тај више не мора да мисли бар на пуку формалност... Јулија Михајловна ме прима као присног пријатеља; како да се онда човек снађе када сте ви у питању – рече Петар Степанович чак са неким достојанством.
– Ево вам, узгред речено, и вашег романа – он спусти на сто велику и тешку свеску савијену у трубу, чврсто увијену у плаву хартију.

Лембке поцрвене и збуни се.

² Франц.: безобзирност.

– А где сте је нашли? – опрезно упита, уз огромну радост, коју није могао сакрити, иако се свим силама трудио.

– Замислите, тако како је била савијена у труду, тако се откотрљала иза комодe. Мора бити да сам је ја онда, чим сам у кућу ушао, неспретно бацио на комоду. Нађена је прекјуче, пран је под; ала сте ви мени, ипак, натоварили посао. – Лембке веома приметно обори поглед. – Нисам спавао две ноћи узастопце, захваљујући вама. Нашли смо свеску још прекјуче, али сам је задржао, непрекидно сам је читао; па како дању немам кад, читао сам је ноћу. Е па, и нисам задовољан: није мени блиска мисао. Али брига ме, па и критичар никада нисам био, али, драги мој, ипак се нисам могао одвојити од текста, мада нисам задовољан! Четврта и пета глава то је... то је... враг ће знати шта! Па колико је код вас пуно хумора, грохотом сам се смејао. Ипак, збиља, како ви знате да насмејете човека... *sans que cela paraisse!*³ Е па, тамо је, у деветој, десетој глави, само о љубави, није то мој фах; ипак, ефектно је: над Игрењевљевим писмом умало да не зацмиздрим, иако сте га веома префињено изнели... Знате, оно је осећајно, а у исти мах ви као да хоћете с погрешне стране да га изложите, је ли тако? Јесам ли погодио или не? Али због завршетка бих вас просто избио. Та за шта се ви тамо залажете? Та то је старинско дивинизирање породичне среће, умножавање деце, капитала, живети и стицати богатство, побогу! Читаоце ћете очарати јер чак се ни ја, ето, од текста нисам могао одвојити; али утолико горе. Читалац остане исто онолико глуп колико и пре тога, а требало би да га паметни људи продрмају, а ви... Е па, ипак, доста о томе, збогом! Други пут се немојте љутити; дошао сам да вам кажем само две речи, важне; а ви сте данас тако некакав...

Андреј Антонович, за то време, узео свој роман и закључа га у хрстов орман за књиге, и успе, између осталог, да

³ Франц.: као нехотице!

Блуму да знак да се изгуби. Овај ишчезну, лица разочараног и тужног.

– Ја нисам *и*ако *не*какав, него једноставно... све саме неприлике – промрмља он мрштећи се, али већ без гнева, и седе за сто – седите и кажите те ваше две речи. Одавно вас нисам видео, Петре Степановичу, само немојте убудуће тако да улећете, на свој начин... у пословима то каткад...

– Ја увек имам исти начин...

– Знам, и верујем да нисте то намерно, али каткад, када је човек обузет бригама на послу... Па, седите!

Петар Степанович се свали на отоман и за трен подави ноге пода се.

III

– А какве то велике бригае имате на послу; да нису ове бесмислице? – он учини покрет главом према прогласу. – Ја ћу вам таквих летака довући колико год хоћете, упознао сам се с њима још у Х-ској губернији.

– То јест у време када сте тамо боравили?

– Па, наравно, не када тамо нисам био. Још сам видео онај са вињетом, горе при врху нацртана је секира. Допустите – узе проглас – па да, и овде је секира; иста онаква, истоветна.

– Јесте, секира. Видите: секира.

– Да се нисте, можда, од секире уплашили?

– Не од секире... нисам се ни уплашио, али је та ствар... таква ствар, има ту и других околности.

– Каквих? Што су прогласе из фабрике донели? Хе-хе. А знате ли да ће радници у тој фабрици убрзо сами почети да пишу прогласе.

– Како то? – озбиљно га нетремице погледа Фон Лембке.

– Па тако. Само припазите на њих! Ви сте исувише благ човек, Андреју Антоновичу; пишете романе. А овде ваља поступити на старински начин.

– Шта то значи на старински начин, какви су то савети? Фабрика је очишћена; наредио сам, и очишћена је.

– А међу радницима побуна. Истући би их требало све редом, и свршена ствар.

– Побуна? То је којешта; наредио сам, и очишћено је.

– Ех, Андреју Антоновичу, благ сте ви човек!

– Ја, прво, уопште нисам баш толико благ, а друго... – Фон Лембке се опет осети повређеним. Разговарао је са младим човеком против воље, једино из радозналости, не би ли од њега нешто ново чуо.

– А-а! опет стара познаница! – прекиде га Петар Степанович, устремивши се на другу хартију под притискивачем, такође нешто попут прогласа, штампано очигледно у иностранству, али у стиховима. – Е па, то напамет знам: *Свeйла личности*. Да видимо, стварно, то је заиста управо *Свeйла личности*. Упознао сам ту личност још у иностранству. Где сте је ископали?

– Рекосте да сте то у иностранству видели? – трже се Фон Лембке.

– Него шта, пре четири или чак пет месеци.

– Колико сте много тога, ипак, у иностранству видели – погледа га Фон Лембке лукаво. Петар Степанович, не слушајући га, разви хартију и гласно прочита песму:

Свeйла личности

*Он не беше знајној рога,
Он ѿишче из народа.
Но освeйом ѿоњен царском,
И завишићу злом дојарском,
Сам с' осуди на сѿрадања,
Казне, муке, злосѿављања,
И објави свем народу
Брајсѿиво, једнакостѿ и слободу.*

И њодуну њодигући
 Побеже у њуђе краје
 Од царева казамата,
 Кнуће, клешта и целата.
 Народ њак на дуну сиреман,
 Збој судбине своје хуге,
 Од Смоленска до Ташкентата
 Чезне сируденит њу да буге.

Чекају ата, он ће доћи
 Смешта с њиме сви ће њоћи,
 С дојарима да раишисће,
 Па и царситво да унишисће,
 Да освоје сва имања,
 Да укину – да све мине –
 Цркву, брак и њородицу,
 Ситарој светата њрозне чине.

– Мора да је то узето од оног официра, је л’ тако? – упита Петар Степанович.

– А ви сте и тог официра благоизволели познавати?

– Како да не. С њим сам се два дана гостио. Морао је, најзад, полудети.

– А можда и није полудео?

– Није, ваљда, зато што је почео уједати?

– Али, допустите, ако сте ви те стихове видели у иностранству, а затим, како се испоставило, овде, код оног официра...

– Шта? Запетљано! Ви, Андреју Антоновичу, како видимо, мене испитујете? Видите – поче он одједном необично достојанствено – о ономе што сам видео у иностранству, чим сам се вратио, ја сам извесним личностима већ разјаснио и моја су објашњења оцењена као задовољавајућа, иначе не бих овај град могао својим присуством усрећити.

Сматрам да је мој случај у том смислу окончан и нисам дужан никоме подносити извештај. А окончан је не зато што сам ја потказивач, него стога што друкчије нисам могао поступити. Они који су, знајући цео случај, писали Јулији Михајловној о мени, писали су као о човеку поштенем... Него, све то, ипак, нека иде дођавола; ја сам дошао да вам кажем једну озбиљну ствар, и добро је што сте отпремили оног вашег оцачара. Ствар је за мене важна, Андреју Антоновичу; имао бих на вас једну велику молбу.

– Молбу? Хм... будите толико добри, ја чекам, и, признајем, са радозналошћу. И, уопште узев, додаћу, ви мене поприлично изненађујете, Петре Степановичу.

Фон Лемдке је био обузет одређеним узбуђењем. Петар Степанович пребаци ногу преко ноге.

– У Петрограду – поче он – био сам у погледу многих ствари отворен, али у погледу неких или, на пример, ове – он куцну прстом по *Свейлој личности* – прећутао сам, прво, зато што није било вредно говорити, а, друго, стога што сам откривао само оно што су ме питали. Не волим да се у том смислу истрчавам; у томе и видим разлику између ниткова и поштена човека кога је једноставно на то навео стицај околности... Е па, речју, то на страну. Добро, а сада... сада, када су те будале... е па, када је то изишло на видело, и већ је у вашим рукама и од вас, видим, не да се сакрити, јер ви сте човек који има добре очи и коме се не може подвалити, а те будале, међутим, настављају своје, ја... ја... е па ја, једном речју, дошао сам да вас замолим да спасете једног човека, такође једну будалу, можда лудака, у име његове младости, несрећа, у име ваше хуманости... Нисте тек, ваљда, само у романима сопствене производње толико хумани! – прекиде он свој говор грубим сарказмом и обузет нестрпљењем.

Једном речи, беше ту пред њим човек искрен, али не одвећ вешт нити добар дипломата, због својих прекомерних

осећања хуманости и, можда, претеране деликатности, и, што је главно, човек ограничен, како је то Фон Лембке одмах са великом проницљивошћу оценио и како је већ одавно о њему мислио, нарочито у току последње недеље када га је, сâм у радној соби, нарочито ноћу, грдио у себи свом снагом због његових необјашњивих успеха код Јулије Михајловне.

– А за кога то молите и шта све то значи? – достојанствено се заинтересова он, настојећи да прикрије своју радозналост.

– То... то и јесте... онај ђаво... Та нисам ја крив што у вас верујем! Па због чега сам ја крив што вас сматрам најплеменитијим човеком и, што је главно, човеком разборитим... то јест способним да разуме... доврага...

Јадник, очигледно, није умео да се сабере.

– Ви, најзад, схватите – настави он – схватите: ако кажем његово име, то значи да вам га у руке предајем; јер предајем, зар није тако? Зар није тако?

– А како, опет, ја могу погодити када се ви не одлучујете да се изјасните?

– То и јесте оно, ви увек обарате човека том својом логиком, доврага... е па, доврага... та „светла личност“, тај „студент“, то је Шатов... сада знате све!

– Шатов? То јест, како то Шатов?

– Шатов, то је „студент“, који се ево овде помиње. Он сада овде живи; бивши кмет, управо онај што је ударио шамар.

– Знам, знам! – Фон Лембке зажмири. – Али, допустите, у чему је, заправо, његова кривица и, што је најглавније, за шта се ви, у ствари, заузimate?

– Па да се он спасе, то молим, схватате ли! Јер ја га већ осам година познајем, јер можда сам му и пријатељ био – поче губити власт над собом Петар Степанович. – Е па, ја нисам обавезан да вам подносим извештај о свом ранијем животу – он махну руком – све је то без икаквог значаја, свега је три и по човека, а са онима у иностранству неће их

се накупити ни десеторица, а, што је најважније, ја сам се уздао у вашу хуманост, у ваш ум. Ви ћете схватити и сами ћете приказати ствар у правој светлости, а не као богзна шта, просто као глупи сан сулуда човека... због несрећа, имајте то на уму, због дуготрајних невоља, а не као некакву тамо, ђаво ће га знати какву заверу против државе!...

Он је готово губио дах.

– Хм. Видим да је он крив због прогласа са секиром – закључи Фон Лемке готово важно – али, допустите, ако је он ту сâм, како их је могао растурати и овде и у унутрашњости, па чак у X-ској губернији и... и, напослетку, што је најглавније, одакле му они?

– Па кажем вам да их је, очигледно, све у свему петорица, можда десеторица, откуд бих ја то знао!

– Ви не знате?

– А зашто, дођавола, да знам!

– Али, при свем том, ипак сте знали да је Шатов један од саучесника?

– Ех! – махну руком Петар Степанович као да се брани од огромне проницљивости испитивача – е па, чујте, рећи ћу вам целу истину: о прогласима не знам ништа, то јест баш ништа, дођавола, разумете ли шта значи ништа? Та, наравно, тај потпоручник, па још неко, па још неко одавде... па можда и Шатов, е па и још когод, то је све, ништавило и мизерија... али ја сам дошао за Шатова да молим, њега треба спасти јер је ова песма: његова, његово властито дело и у иностранству његовим посредством штампано; то је оно што знам поуздано, а о прогласима савршено ништа не знам.

– Ако је песма његова, онда су, сигурно, и прогласи његови. Међутим, који вас подаци наводе да сумњате на господина Шатова?

Петар Степанович, са изгледом човека кога су потпуно раздражили, извуче из џепа лисницу, а из ње једно писамце.

– Ево података! – викну он бацивши га на сто. Лембке разви хартију; испостави се да је писамце, написано пре пола године одавде некуд у иностранство, кратко, садржи једну реченицу:

„Свейлу личносї овде штапати не могу, и ништа не могу; штампајте у иностранству.

Ив. Шайов“

Лембке се пажљиво загледа у Петра Степановича. Варвара Петровна је правилно приметила да он има помало овнујски поглед, понекад нарочито.

– Односно, ево шта је на ствари – трже се Петар Степанович – значи да је он те стихове написао овде, пре пола године, али их није могао штапати овде, па да, у некој илегалној штампарији, и зато моли да се штампају у иностранству... Чини се, то је јасно?

– Да, јасно је, али кога то моли? – ето то још није јасно – примети Лембке с веома лукавом иронијом.

– Та Кирилова, напоследку; писамце је било упућено Кирилову у иностранство... Нисте то знали, тобоже? Криво ми је што се ви, можда, само преда мном претварате, а већ одавно и сами знате за ту песму, и за све! Како се одједном нашла на вашем столу? Како је доспела овамо!? Зашто ме онда стављате на муке, ако тако ствари стоје?

Он грозничавим покретом обриса зној са чела.

– Мени је, можда, и познато нешто... – вешто избеже одговор Лембке – а ко је, у ствари, тај Кирилов?

– Па онај инжењер, дошљак, онај што је био Ставрогин-ов секундант, у двобоју, манијак, луд човек; ваш потпоручник је одиста, можда, луд само од пијанства, а овај је већ потпуно луд, сасвим, то вам јамчим. Ех, Андреју Антоновичу, када би влада знала какви су сви ти људи одреда, на

њих се не би ни рука подигла. Сви редом су луди; ја сам их се нагледао још у Швајцарској и на конгресима.

– Тамо, одакле се управља овдашњим покретом?

– Па ко то управља? Три и по човека. Та само када их гледате, мука да вас спопадне. И каквим то овдашњим покретом управља? Писањем прогласа, ваљда? Па и ко је заврбован, потпоручници луди од пијанства и два-три студента! Ви сте паметан човек, па вам зато и постављам питање: зашто се њима не придружују људи угледнији, зашто све сами студенти и приглупи младићи од двадесет две године? И зар их је много? По свој прилици милион паса их тражи, а јесу ли њих много пронашли? Седморицу. Кажем вам, мука да вас спопадне.

Лембке га пажљиво саслуша, али са изразом који је говорио: „Доста је било речи, пређимо на дело.“

– Но, ипак, допустите, ви сте изволели тврдити да је писамце упућено у иностранство; но овде нема адресе; откуда онда знате да је било упућено господину Кирилову и, напослетку, у иностранство и... и... да га је заиста написао господин Шатов?

– Па доделите Шатовљев рукопис и онда упоредите. Код вас у канцеларији ће се обавезно наћи какав његов потпис. А да је упућено Кирилову, сâм Кирилов је писамце управо тада мени и показао.

– Значи ви сами...

– Па да, наравно, значи, ја сâм. Зар су мало тога мени тамо показивали. А ову песму, њу је, кажу, Шатову написао покојни Херцен, док је овај још у иностранству лутао, за успомену на сусрет, као похвалу, препоруку, па ђаво ће знати због чега... а Шатов је и шири међу омладином. „Као“, вели, „Херценово лично мишљење о мени.“

– Тја-тја-тја – потпуно схвати Лембке, најзад – ја зато и мислим: прогласи, то се може разумети, али песма, чему?

– Ма како не разумете? А враг ће га знати због чега сам вама то избрбљао! Слушајте, мени Шатова предајте, а све остале нека носи ђаво, чак заједно с Кириловом који се сада закључао у Филиповљеву кућу, где је и Шатов; тамо се крије. Они мене не воле зато што сам се вратио... али обећајте ми Шатова, па ћу вам их све на једном тањиру сервирати. Бићу од користи, Андреју Антоновичу! Ја ћу вам сервирати сву ту јадну групицу, сматрам од девет-десет људи. Ја их сам пратим, у своје име. Тројица су нам већ позната: Шатов, Кирилов и онај потпоручник. Остале ја тек мотрим... уосталом, нисам сасвим кратковид. То је као у X-ској губернији; тамо су са прогласима ухваћена два студента, један гимназијалац, два двадесетогодишња племића, један наставник и један мајор у пензији, око шездесет година стар, ошамућен од пића, и то је све, верујте ми, баш све; чак су се сви зачудили да је то све. Али за то ми је потребно шест дана. Већ сам тачно прорачунао; шест дана, никако пре. Ако желите ма какав резултат, не дирајте их још шест дана, а ја ћу вам их онда везати све у један завежљај; ако их дирнете раније, гнездо ће се растурити. Али Шатова дајте. Ја сам због Шатова... А најбоље би било да се позове потајно и пријатељски, макар овде у вашу радну собу, и да се испита, с тим да се завеса пред њим подигне. Па он ће вам се, сигурно, сам бацити пред ноге и заплакаће! То је човек нервозан, несрећан; жена му се љубака са Ставрогином. Пригрлите га, и он ће вам све сам открити, али треба шест дана... А што је главно, главно, Јулији Михајловној ни једне једине речи. Тајна. Можете ли чувати тајну?

– Како? – Лембке избечи очи – па зар Јулији Михајловној нисте ништа... откривали?

– Њој? Сачувај ме и ослободи боже! Е-ех, Андреју Антоновичу! Видите: ја њено пријатељство ценим изузетно много и њу веома поштујем... и већ све редом... али нећу учинити несмотреност. Ја њој не противречим јер, као што

и сами знате, опасно је њој противречити. Можда сам јој узгред и поменуо нешто јер она то воли, али да јој одам, као ово сада вама, имена или нешто, е-ех, брате! Јер зашто се ја сада обраћам вама? Зато што сте ипак мушкарац, човек озбиљан, са старим темељним искуством у службовању. Ви имате велико животно искуство. Мислим да ви, још по примерима из Петрограда, сваки корак у тим пословима напамет знате. А да поверим њој, на пример, та два имена, она би одмах у добош ударила... Јер она жели да одавде Петроград задиви. А не, сувише је нагла, ето шта је.

– Да, има у њој помало те неукротивости – промрмља Андреј Антонович без задовољства, а у исти мах веома жалећи што се ова незналица усуђује, чини се, већ исувише слободно говорити о Јулији Михајловној. А Петру Степановичу се, вероватно, чинило да је и то још недовољно и да треба још више распалити саговорника, да би Лембкеу поласкао и потпуно га освојио.

– Управо неукротивости – повлађивао је он – па нека је она, можда, и генијална жена, књишка, али: врапце ће растерати. Не би издржала ни шест сати, а камоли шест дана. Е-ех, Андреју Антоновичу, не оптерећујте жену роком од шест дана! Па дозволите да и ја имам неко искуство, то јест у таквим стварима; јер, па ја штошта знам, и ви добро знате да могу штошта знати. За тих шест дана вас не молим из обести, него ради потребе.

– Чуо сам... – устезаше се Лембке да искаже своју мисао – чуо сам да сте ви, по повратку из иностранства, дали тамо где је требало изјаву... нешто налик на покајање?

– Ех, без обзира на то што је било.

– Па ни ја, разуме се, не желим у то да улазим... али мени се стално чинило да сте овде до сада говорили у свим другом стилу, о хришћанској вери, на пример, о друштвеном уређењу и, напоследку, о влади...

– Ко би знао шта сам све говорио. Ја и сада то исто говорим, само такве мисли не треба спроводити онако као оне будале, у томе и јесте ствар. А шта мари што сам уједао безобзирно? Та сами сте се са мном слагали, само сте говорили да је за то рано.

– Нисам се баш у томе слагао и говорио да је за то рано.

– Триста му мука, код вас свака реч има растегљиви смисао, хе-хе! Опрезан сте ви човек! – весело примети одједном Петар Степанович. – Слушајте, брате рођени, требало је да вас боље упознам, и зато сам управо говорио у свом стилу. Нисам се ја искључиво с вама на тај начин упознао; то чиним и са многим другима. Можда ми је било потребно да откријем ваш карактер.

– А шта ће вам мој карактер?

– Па откуд бих знао разлог – он се опет насмеја. – Видите, драги и многопоштовани Андреју Антоновичу, ви сте лукави, али до тога још није дошло, и сигурно неће ни доћи, разумете ли? Можда и разумете? Ако сам, по повратку из иностранства, и дао, где треба, извесна објашњења, не знам одиста зашто човек одређених убеђења не би могао да делује у корист својих искрених уверења... али мени нико онда *шамо* није ништа рекао о вашем карактеру, нити сам *ошуда* икакве налоге примао. Размислите добро сами: та могао сам да та два имена не откријем прво вама, него да јурнем право *шамо*, то јест тамо где сам претходно дао објашњења; јер да сам бринуо о финансијама, или о некој користи, онда би то, наравно, с моје стране била несмотреност, јер они ће сада вама бити захвални, а не мени. Ја једино молим за Шатова – додаде Петар Степанович великодушно – само за Шатова, због старог пријатељства... а већ после, када, рецимо, узмете перо у руке да *шамо* јавите, онда ме похвалите, ако хоћете... нећу се томе противити, хе-хе! *Adieu*, збиља, сувише дуго сам се задржао, и није

требало да толико брбљам! – додаде он некако пријазно и диже се са отомана.

– Напротив, мени је врло мило што та ствар, такорећи, добија одређен облик – устаде и Фон Лембке, такође љубазан, очигледно под утицајем последњих речи. – Ваше услуге прихватам са захвалношћу, и будите уверени да ћу све што је у мојој моћи учинити да се позитивно оцени ваша ревност...

– Шест дана, то је главно, рок од шест дана, и да се током тих дана ви не померите, управо то ми је потребно.

– У реду.

– Разуме се, ја вам не везујем руке, па и не смем. Ви не можете а да на њих не мотрите; само немојте пре времена да заплашите птице у гнезду, у томе се поуздам у вашу разборитост и искуство. А, свакако, имате на располагању довољно ловаца и свакојаких њушкала, хе-хе! – лупну Петар Степанович весело и лакомислено, као млад човек.

– Није баш сасвим тако – избеже одговор Лембке пријазно. – То је предрасуда младих да су нам на располагању знатне снаге... Но, узгред, допустите једну речцу: ако је тај Кирилов био Ставрогинов секундант, онда, у том случају, и господин Ставрогин...

– Шта, Ставрогин?

– То јест ако су они такви пријатељи?

– Е, не, не, не! Ту сте се преварили, иако сте иначе лукави. И чак мене изненађујете. Јер ја сам мислио да ви, што се тога тиче, нисте необавештени... Хм, Ставрогин, то је нешто потпуно супротно, то јест управо потпуно... *Avis au lecteur*.⁴

– Збиља! И зар је то могућно? – рече Лембке с неповерењем. – Мени је Јулија Михајловна рекла да је, према њеним обавештењима из Петрограда, он човек коме су дата нека, такорећи, упутства...

⁴ Франц.: К знању читаоцу – овде у смислу: ви сте упозорени.

– Ја ништа не знам, ништа не знам, баш ништа. *Adieu. Avis au lecteur!* – Петар Степанович изненада и очигледно избеже да му пружи даља обавештења и полете ка вратима.

– Допустите, Петре Степановичу, допустите – викну Лембке – само још једна ситница, нећу вас дуго задржати.

Он извуче из фиоке стола један коверат.

– Ево још једног једног примерка из исте категорије, и тиме вам доказујем да у вас имам огромно поверење. Ево, какво је ваше мишљење?

У коверту беше писмо, писмо необично, анонимно, упућено Лембкеу, а добио га је тек јуче. Петар Степанович, обузет крајњом зловољом, прочита следеће:

„Ваша преузвишености!

Јер сте ви то по свом чину. Овим изјављујем о предузимању атентата на генералске особе и против отаџбине; јер се непосредно на то иде. Лично сам летке растурао, непрекидно, много година. А и на безбожност се иде. Припрема се побуна, а прогласа има неколико хиљада, и за сваким ће потрчати стотина људи, без даха, ако их власт на време не заплени, јер је много за награду обећано, а прост народ је глуп, а ту ради и вотка. Народ, држећи неке за виновнике, упропашћава све и сва; плашећи се обеју страна, покајао сам се и за оно у чему нисам учествовао јер су околности моје такве. Ако желите потказивање ради спаса отаџбине, а такође цркава и икона, то само ја једини могу. Али с тим да од Трећег одељења, телеграфски, одмах ја једини од свих добијем помиловање, а други нека одговарају. На прозорчету код вратара као знак у седам часова ставите сваке вечери свећу. Видевши је, повероваћу и доћи да целивам милостиву шаку из престонице, но с тим да добијем издржавање јер од чега ћу иначе живети? А ви се

нећете покајати, зато што ће вам то донети звезду.
Треба опрезно, иначе ће отићи глава.

Ваше узвишености очајник. Пада пред ноге слободоумник што се покајао

Incognito.“

Фон Лембке објасни да се писмо нашло јуче у портирници када тамо никога није било.

– Па, шта мислите? – запита Петар Степанович готово грубо.

– Ја бих рекао да је то анонимна пасквила, на подсмех.

– Највероватније је да је управо тако. Вас нико не може преварити.

– Склон сам да тако мислим јер је врло глупо.

– А јесте ли овде добијали још какве пасквиле?

– Добијао сам, двапут, анонимне.

– Па, сасвим природно, неће бити потписане. Различитог стила? Различитих рукописа?

– Различитог стила и различитих рукописа.

– И лакрдијашке, као што је ова?

– Да, лакрдијашке, и знате... веома одвратне.

– Е па, када их је било, онда је сигурно и сада то исто.

– А највише због тога што је много глупо. Јер су они људи образовани и, извесно је, толико глупо неће написати.

– Па да, па да.

– А шта, ако неко заиста хоће стварно да поткаже?

– Није вероватно – одбруси Петар Степанович хладно. – А шта то значи телеграм из Трећег одељења и издржавање? Очигледна пасквила.

– Да, да – постиде се Лембке.

– Знате шта, дајте ви то мени. Ја ћу вам тога сигурно пронаћи. Пронаћи ћу њега пре него њих.

– Узмите – сложи се Фон Лембке, али уз извесно колебање.

– Јесте ти то већ коме показивали?

- Нисам, никоме, зар би то било могућно?
– Наиме, Јулији Михајловној?
– Ах, боже сачувај, и ако Бога знате, немојте њој ни ви показивати! – повика Лембке у страху. – Њу би то јако узбудило... а на мене би се страшно наљутила.
– Да, ви бисте први добили своје, рекла би вам да сте заслужили када вам тако пишу. Знамо ми каква је женска логика. Е па, збогом. Ја ћу вам, можда, већ за нека три дана писца представити. Главно је наш споразум!

IV

Петар Степанович можда и није био глуп човек, али је Фећка робијаш тачно за њега рекао да он „човека сâм замисли, па с њим таквим и живи“. Отишао је од Фон Лембкеа потпуно уверен да га је бар за шест дана умирио, а тај му је рок био преко потребан. Но та представа је била погрешна, и све је било засновано једино на томе што је он, од самога почетка и заувек, Андреја Антоновича замислио као потпуну наивчину.

Као и сваки човек болесно сумњичав, и Андреј Антонович, у првом тренутку ослобађања од неизвесности, био би увек необично и раздрагано лаковеран. Нов обрт ствари учинио му се у почетку доста пријатним, без обзира на неке нове мучне компликације које су наново искрсле. Бар су старе сумње потпуно ишчилеле. Уз то, последњих дана се био толико уморио, осећао се толико измученим и беспомоћним да му је душа и нехотице чезнула за миром. Али, авај, поново се узнемирио. Дуги боравак у Петрограду оставио је неиздрисиве трагове у његовој души. Службени, па чак потајни случај „новог нараштаја“ био му је доста добро познат – он је био радознао човек и скупљао је прогласе – али никада није ни основну мисао тога случаја схватио.

И сада се осећао као у шуми: свим својим инстинктима је слутио да у речима Петра Степановича постоји нешто потпуно бесмислено, ван свих форми и услова – „мада, ипак, сам ђаво зна шта се све у том ’новом нараштају’ може догодити и ђаво ће га знати како се све то код њих збива!“ – размишљао је он губећи се у разматрањима.

И тада, као за инат, Блум промоли главу у његову собу. За све време посете Петра Степановича он је вребао у близини. Тај Блум је био чак далеки рођак Андреја Антоновича, али се то целога живота брижљиво и бојажљиво прикривало. Молим читаоца да ми опрости што тој безначајној личности поклањам овде, ипак, неколико речи. Блум је припадао чудној врсти „несрећних“ Немаца – али никако због своје потпуне неспособности, него управо из непознатих разлога. „Несрећни“ Немци то није мит, већ они стварно постоје, чак и у Русији, и имају свој сопствени тип. Андреј Антонович је целога живота гајио према Блуму више него дирљиво саосећање и свуда, где год је могао, у складу са својим успесима у служби, постављао га је на неко подређено место у својој надлежности; али овај нигде није имао среће. Или се његово место укине и он стави на располагање, или се промени управа, а једном умало да га с другима предају суду. Био је уредан, али некако претерано, без потребе и на своју штету, смркнут; риђ, висок, погрбљен, туробан, чак преосетљив и, поред свег свога понижавајућег положаја, тврдоглав и упоран као во, мада увек у зао час. Према Андреју Антоновичу он је заједно са својом женом и многобројном децом осећао годинама оданост уз дубоко поштовање. Осим Андреја Антоновича нико га никада није волео. Јулија Михајловна га је отпрве одгурнула, али упорност свога супруга није могла савладати. Дошло је до њихове прве брачне свађе, која је избила непосредно после венчања, управо првих дана медуменог месеца, када се Блум изненада пред њом појавио, све

дотле од ње брижљиво прикриван, и то заједно са својом увредљивом тајном о сродству с њом. Андреј Антонович је склопљених руку преклињао, с пуно осећања испричао цео Блумов случај и историју њиховог пријатељства од самога детињства, али Јулија Михајловна је сматрала себе заувек осрамоћеном и чак је прибегла падању у несвест. Фон Лембке јој није попустио ни за педаљ и изјавио је да Блума ни за шта на свету неће напустити нити га удаљити од себе, тако да се Јулија Михајловна напоследку само зачудила и била приморана да прихвати Блума. Одлучено је само толико да ће се та родбинска веза још брижљивије него дотле прикривати, ако је то уопште могућно, и да ће Блумово име и име по оцу бити измењено, пошто се и он однекуд звао Андреј Антонович. Блум се код нас није ни с ким упознао, осим с једним Немцем-апотекарком, није никоме учинио посету и, по свом обичају, стаде живети штедљиво и усамљено. Њему су већ одавно биле познате и књижевничке слабости Андреја Антоновича. Лембке је махом њега позивао да слуша његов роман, који је читан у четири ока, и Блум је по шест часова узастопце седео као заливен; знојио се, напрезао све своје снаге да не заспи и да се осмехује; а када би се вратио кући, он би заједно са својом дугоногом и мршавом женом уздисао због злосрећне слабости њиховог добротвора према руској књижевности.

Андреј Антонович паћенички погледа у Блума који је ушао у собу.

– Молим те, Блуме, остави ме на миру – поче он узрујано брзати, очигледно у жељи да избегне наставак малопређашњег разговора, који је Петар Степанович својим доласком био прекинуо.

– Па ипак, то би се дало удесити веома деликатно, потпуно потајно; та ви имате сва овлашћења – с поштовањем али упорно је инсистирао Блум, погнутих леђа, стално се све више ситним корацима примичући Андреју Антоновичу.

– Блуме, ти си ми толико одан и услужан да те сваки пут посматрам ван себе од страха.

– Ви увек кажете оштроумне ствари и, задовољни оним што сте рекли, мирно заспите, али тиме себи штету наносите.

– Блуме, ја сам се управо уверио да оно уопште није тачно, уопште није тачно.

– Да није на темељу речи оног дволичног, поквареног младића, у кога ви сами сумњате? Он вас је освојио ласкавим похвалама вашем књижевничком дару.

– Блуме, ти ништа не схваташ; твој је план бесмислица, кажем ти. Нећемо ништа наћи, а подићи ће се страшна галама, затим смех, а затим Јулија Михајловна...

– Ми ћемо, без сумње, наћи све што тражимо – Блум одлучним кораком пође ка њему, десну руку стављајући на срце – ми ћемо претрес извршити изненада, рано ујутро, испољавајући сву потребну деликатност према личности и придржавајући се стриктно свих законских форми. Млади људи, Љамшин и Тељатников, више него упорно уверавају да ћемо наћи све што желимо. Они су тамо одлазили много пута. Према господину Верховенском више нико није предусретљив. Генералица Ставрогина отворено му је одрекла своју материјалну помоћ и сваки поштен човек, ако се таква само може наћи у овом грубом граду, уверен је да се код њега увек крио извор безбожништва и социјалног учења. Он има све забрањене књиге, Риљејевљеве *Мисли*, сва дела Херценова... Ја, за сваки случај, имам готово тачан списак.

– О, боже! те књиге има свако; каква си ти наивчина, јадни мој Блуме!

– И многе прогласе – настави Блум не осврћући се на примедбе. – Ми ћемо успети да неминовно уђемо у траг садашњим овдашњим прогласима. Тај млади Верховенски ми је јако, јако сумњив.

– Али ти бркаш оца и сина. Они нису у добрим односима; син се, потпуно отворено, подсмева оцу.